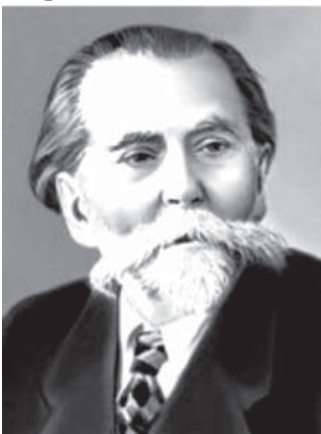

РОСЛИНИ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТА ЛІКУВАННІ НЕМАТОДОЗІВ І ЦЕСТОДОЗІВ

Б.П. Романюк, В.М. Фролов, Я.А. Соцька
ДЗ «Луганський державний медичний університет»

Найбільш поширена група захворювань у світі представлена гельмінтозами, до яких відносять нематодози і цестодози.

Великий вклад у вивченні представників паразитів внесли Ш. Жуайє і Ж. Бером (1936), крім того значний внесок в систематику вніс російський вчений К.І. Скрябін.

К.І. Скрябін (1878-1972)

Нематодози – інвазії, що викликаються представниками класу власне Клуглих червів (Nematod; Rudolphi K., 1808). В більшості паразитичні представники відносяться до геогельмінтів (аскарида, волосоголовець, гострик, анкілостоми та ін.). У деяких із них відбувається зміна хазяїв (філярії), іноді представник нематод може бути як проміжним, так і кінцевим хазяїном (трихінеда). Найбільш поширеними представниками паразитуючими у людини (плідська аскарида, гострик, волосоголовець людини, кривоголовка 12-палої кишки, секатор, вугриця кишкова, трихінеда та філярії). Локалізуються нематоди у різних органах і тканинах людського організму. Цестодози – також паразитарні інвазії, що викликаються плоскими черв'яками (Plathelminthes; Rudolphi K., 1819).

Основні типи екологічних зв'язків у цег'яків:

- кінцевий хазяїн – теплокровні тварини;
- проміжний – членистоногі;
- кінцевий хазяїн – всеїдні тварини (хижаки);
- проміжний – трав'яні тварини.

Велика кількість представників нематодозів і цестодозів є паразитами людини (свинячий, бичий та карликовий цег'яки, ехінокок, альвеокок, стьожак широкий).

В даний час для лікування застосовують високоактивні хіміопрепарати, але у лікарської рослинної сировини є велика перевага – відсутність токсичності.

Нижче представляємо коротку характеристику з антигельмінтною дією.

Гарбуз звичайний - *Cucurbita pepo* L.

Наукова родова назва *Cucurbita* утворена із латинського *cucumis* («огірок») і *orbis* («коло»). Назва характеризує кулясту форму плодів. Наукова видова назва *pepo* перекладається з грецького як «сліпий, м'який».

Однорічна трав'яниста сланка рослина з родини гарбузових (*Cucurbitaceae*) з потужною кореневою системою і гранчастим шорстко опушеним стеблом довжиною до 10 м, яке в'ється за допомогою 3-5 роздільних вусиків. Листки великі, серцевидні, шорстко опушені, 5-лопатові. Квітки одностатеві, жовті або жовто-оранжеві, одиничні, пазушні. Квітконіжки тичинкових квіток тупоїятигранні. Цвіте червень-серпень. Плід – ягода різноманітної форми (куляста, яйцеподібновидовжена) і різного забарвлення (жовта, білувата, зеленувата) до 15-20 см в діаметрі і багаточисельними насінинами.

Поширення. Культивують як овочеву й кормову рослину головним чином між 500 північної і 300 південної широти. На Україні вирощують як харчову та кормову культури. Виведено багато сортів і різновидів.

Заготівля. Збирають плоди й насіння після досягання.

Хімічний склад. М'якуш містить клітковину (1,22%) та інші вуглеводи (6,5%), жири (0,13%), білок (1,1%), вітаміни: С (10 мг%), В1 (0,02 мг%), В2 (0,05 мг%), РР (0,4 мг%), каротин (0,2 мг%), сполуки калію (202 мг%), кальцію (24 мг%), магнію (14 мг%), заліза (2,5 мг%), міді, кобальту, фосфору (16 мг%), силікатну й фосфатну кислоти. В насінні є жири (до 40%), азотовмісні (30,3%) і безазото-вмісні екстрактивні речовини (9,2%), клітковина (18,1%), фітостерин - кукур-

бітол, білок, фітин, цукор, саліцилова та оксидеротинова кислоти, ефірна олія, каротиноїди, вітаміни С і В1, лейцин, тирозин, лецитин, смола, зола та інші. Листки містять до 620 мг% вітаміну С, квітки - флавоноїди та каротиноїди.

Застосування. Застосовують насіння проти стьожкових глистів (свинячого, бичачого і карликового цїп'яків, стьожака широкого). Протигельмінтний ефект пов'язаний з гетерозисом пепоразином, що знаходиться у синьо-зеленій оболонці насіння. Призначають, коли протипоказане застосування екстракту папороті: при хворобах нирок і печінки, активному туберкульозі, виразковій хворобі шлунка й 12-палої кишки, декомпенсації серця, гострих захворюваннях шлунково-кишкового тракту, вагітності, недокрів'ї, гарячкових захворюваннях. Беруть 300 г насіння, звільненого від шкірки або 150-200 г необробленого насіння голонасінного гарбуза, розтирають у ступці, промивають 50-60 мл води, зливають в посудину з розтертим насінням, додають 50-100 г меду або варення, все змішують і суміш дають хворому, який до цього приймає лише рідку та пом'яту їжу. Протягом двох днів до приймання ліків щоденно ставлять клізми, напередодні вечором дають проносну сіль (25-30 г), а ранком наступного дня ставлять ще одну клізму. Одержану суміш дають натщесерце протягом години невеликими дозами, лежачи в постелі. Через 3 години дають сольовий проносний засіб (25-30 г сульфату натрію або магнію), а ще через півгодини ставлять очисну клізму. Дітям дають очищеного насіння в дозах: від 3 до 4 років - 75 г, від 5 до 7 років - 100 г, від 8 до 10 років - 150 г, від 10 до 15 років - 200-250 г на прийом. Насіння вживають також у вигляді відвару - 500 г подрібнюють в ступці або м'ясорубці, переміщують в посудину, додають подвійну кількість води і випаровують на водяній бані, не доводячи рідину до кипіння, протягом 2 годин, майже на половину. Відвар проціджують крізь вдвоє складену марлю, знімають жирний шар і приймають натщесерце невеликими дозами протягом 20-30 хв, а через 2 години дають проносну сіль. Беруть необробленим 150 г насіння голонасінного гарбуза на 450 мл води, кип'ятять на водяній бані 1 годину і дають дорослому 400-450 мл. Крім того, виготовляють емульсію з 150 г насіння на 450 мл води. Дітям призначають відвар з неочищеного насіння голонасінного гарбуза: до 5 років - 100-150 г, 5-7 років - з 200 г, 8-10 років - з 300 г.

Для вигнання глистів застосовують також порошок гарбуза знежирене і зпорошковане насіння - по 60-80 г (дітям - 30-40 г), зміша-

ним з водою, протягом 15-20 хв.

У народній медицині насіння застосовують як сечогінний засіб при захворюваннях нирок і сечових шляхів. З нього і конопляного насіння готують емульсію і приймають всередину.

М'якуш гарбуза, зварений з молоком, медом або цукром, піджарений, у вигляді каші з пшоном, манною та рисовою крупою з сметаною - не лише смачні, поживні та корисні страви, а і сечогінні засоби при захворюваннях нирок, печінки, серця з набряками, при недокрів'ї, для поліпшення діяльності кишечника, особливо при хронічних запорах, водянці серцевого й ниркового походження. При цих захворюваннях також приймають всередину по 2-3 склянки соку з сирого м'якуша на добу. Для поліпшення функції кишечника при хронічних запорах з'їдають щодня по 1,5-3 кг м'якуша в сирому, вареному або печеному вигляді, а також гарбузової каші протягом 3 - 4 місяців.

Зовнішньо застосовують м'якуш і сік з нього при екземі, опіках, висипах на шкірі.

Зрідка використовують черешки. Беруть 40 г, додають 2 склянки води, кип'ятять 15хв і п'ють по 0,5 склянки 4 рази на день при набряках серцевого і ниркового походження.

Гарбуз звичайний *Cucurbita pepo* L.

Морква посівна - *Daucus sativus* (Hoffm.)

Наукова назва роду *Daucus* походить від латинсько-грецької назви *daucos* різних зонтичних (*daio* - зігрівати) із-за гіркового смаку.

Дворічна трав'яниста жорстковолосиста рослина з родини зонтичних (Umbelliferae). У перший рік життя утворює розетку листків і товстий, м'ясистий, червоний, оранжево-червоний, жовтий або білий коренеплід. На другий рік утворює розетку листків, квіткові стебла і плоди. Стебло пряmostояче, розгалужене стебло висотою до 1 м. Листки чергові, черешкові, двічі або тричі перисторозсічені, трикутні. Квітки правильні, дрібні, білі, червонуваті або жовтуваті, зібрані складні зонтики. Цвіте в червні-липні. Плід – суха двосім'янка.

Поширення. Культивують як овочеву і кормову рослину по всьому СНД, а також по всій території України, за виключенням Арктики і пустель.

Заготівля. Збирають коренеплоди та зріле насіння.

Хімічний склад. Коренеплоди містять білки (1,1%), жири (0,2%), вуглеводи (0,2%), в тому числі сахарозу, глюкозу, крохмаль, а також клітковину (1%), пектини (до 0,92%), яблучну й лимонну кислоти, ферменти, флавоноїди, антоціаніди, умеліферон, 3-метил-6-метокси-8-окси-3,4-дигідроізокумарин, вітаміни: С (1,58 – 11,22 мг%), Р (50 – 100 мг%), К (200 мг%), В2 (0,6 мг%), В3, Вс (0,1 мг%), В6 (0,19 мг%), В1 (0,16 мг%), РР (0,4 мг%), каротин (31 мг%), сполуки калію (161 мг%), натрію, кальцію (43 мг%), магнію (21 мг%), фосфору (39 мг%), заліза (0,8 мг%), мангану, кобальту, міді, йоду, ефірна олія. В насінні містяться флавоноїди, ефірне масло, до складу якого входять: пінен, лімонен, цинеол, гераніол, цитраль, каратол, даукол, азарон та інш., а також жири (гліцериди олеїнової, лінолевої, пальмітинової, петрозелінової та петрозелідинової кислот). В квітках є флавоноїди (кверцетин і кемпферол), антоціанові сполуки. В плодах моркви дикої є ефірна олія (до 1,5%) до складу якої входять горацілацетат, самінен, елеміцин, сесквітерпенові вуглеводи.

Застосування. З плодів виготовляють даукарин – сухий очищений екстракт, який містить суму флавоноїдів. Володіє спазмолітичними властивостями. Застосовують при коронарній недостатності для запобігання приступів стенокардії, при спастичних станах гладенької мускулатури бронхів і шлунково-кишкового тракту. При хронічній коронарній недостатності усуває болі і запобігає приступу стенокардії, хоч і не локалізує. Ефект настає через 8-5 днів – приступи стенокардії зменшуються або повністю припиняються. Не перешкоджає дії нітрогліцерину, промедолу, морфіну й атропіну. Прийма-

ють по 0,02 г 3-5 раз на день за 30 хв. до їди 2-4 тижні. Повторний курс – через 5-10 днів. Випускають таблетки-драже по 0,02 г.

Моркву вживають у їжу як один з цінних і доступних джерел каротину та інших вітамінів і мікроелементів, в тому числі в дієтичному та лікувальному харчуванні. Використовують коренеплоди та сік. Моркву вимивають, подрібнюють, відтискають крізь марлю і одержаний сік підсолоджують цукровим сиропом або розводять на 1/4 брусничним, смородиновим чи журавлинним соком. З 1 кг коренеплодів одержують біля 0,5 л соку. Призначають дітям з 2-місячного віку, починаючи з 0,5 чайної ложки, а після 4,5-5 місяців дають в прикорм морковно-овочеве пюре. Для дітей старше року дають моркву звареною або потушкованою з рослинною олією, коров'ячим маслом, сметаною, молоком. Хоч під час кулінарної обробки частина каротину й руйнується, проте та, яка залишається, краще засвоюється, бо каротин не розчиняється у воді, але добро розчиняється в жирах. Щоб зменшити втрату вітаміну С, моркву очищають безпосередньо перед їжею, не залишають надовго у воді. Коли варять, то кладуть у киплячу воду, якою каstrуля наповнена доверху і підтримують невелике й рівномірне кипіння. Враховують, що вітамін С найбільш інтенсивно руйнується при тушкуванні, менше – при варінні і найменше – при жаренні. З моркви готують такі страви як пудинг, вінегрети, салати, котлети, пюре, суп-пюре. Споживають і сиру моркву – вимивають, подрібнюють на дрібній тертушці (каротин засвоюється більш повно, ніж з нарізаної або крупно натертої). Також споживають сік, як ефірна олія моркви, спочатку діє збуджуюче, а опісля паралізує мускулатуру глистів, і таким чином сприяє їх видаленню з організму в оточуюче середовище. Приймають не щоденно, а краще почергово – 1 день сік моркви, в другий – інший овоче-фруктовий сік. Сік дають після їди, щоб не зіпсувати апетиту, але при запорах – ранком, натще-серце. Особливо корисна морква дітям, які страждають запорами, кон'юнктивітами, шкірними проявами ексудативного діатезу, бо каротин підвищує захисні властивості шкіри та слизових оболонок. Для зміцнення ясен дитині дають гризти сирий коренеплід. Дітям до року дають 50-75, а дітям старше року – 100-150 г моркви на день.

Морква корисна і дорослим людям, а особливо в старості, при захворюваннях нирок, серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту. При сухій шкірі їдять терту моркву з цибулею, сме-

таною або коров'ячим маслом. При інфаркті міокарду в перші дні дають сік. Щоденне вживання 300-500 мл призводить до відновлення сил людини, яка перенесла тяжкі захворювання. Інколи після довгого споживання моркви шкіра забарвлюється в жовтий колір. У такому випадку споживання припиняють і вияснюють причину пожовтіння.

Є дані, що коренеплоди моркви мають болезаспокійливі, проти-запальні і загоювальні властивості. Тому терті свіжі коренеплоди прикладають до опіків, свіжих і довго незаживаючих ран, свіжим соком полощуть рот при стоматитах, сумішшю з медом, розведеною кип'яченою водою, полощуть горло при ангінах. Споживають при циститах, болях у нирках. Сироп, приготовлений з соку й цукру, допомагає при хворобах горла, кашлі та хрипоті.

Коренеплоди й особливо сік з них застосовують у народній медицині як сечо-, молоко- і глистогінний (особливо проти гостриків), злегка проносний засіб, для поліпшення травлення та посилення функції ендокринних залоз, особливо надниркових і статевих, при захворюваннях печінки, нирок, шкіри, товстого кишечника, при геморої, запорах, при захворюваннях дихальних шляхів, задишці, кашлі, туберкульозі, при виразках і новоутвореннях, дають жінкам в останні місяці вагітності, щоб зменшити можливість виникнення сепсису при дітонародженні, для підвищення опірності організму до інфекційних захворювань, особливо органів зору та дихання. Свіжий сік призначають дітям проти гостриків, при скрофульозі, як легкий проносний засіб – по 100-200 мл натщесерце. Його вживають також при каменях в нирках і печінці – по 1 столовій ложці 3 рази на день протягом декількох місяців. При панариціях, цинготних виразках, скрофульозі – роблять компреси з тертої сирової моркви. Сік п'ють при запорах.

Промисловість з коренеплодів виготовляє каротин.

Застосовують з косметичною метою. При в'ялій і сухій шкірі на обличчя та шию наносять маску на 20-30 хв. з соку моркви або кашки моркви з яєчним жовтком і декількома краплями рослинної олії (краще горіхової) чи лимонного соку або з морквяної кашки, змішаної з 2 столовими ложками картопляного крохмалю і 0,5 – 1 яєчним жовтком. При жирній шкірі жовтка не беруть. Для маски також застосовують кашку моркви з молоком або поживним кремом. Проти веснянок беруть сік моркви, додають декілька крапель лимонного соку й щоденно вранці та ввечері втирають у шкіру, а потім ма-

Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології

сують оливковою олією. При облісінні застосовують суміш соків моркви й лимону.

Морква посівна *Daucus sativus* (Hoffm)

Папороть чоловіча (щитник чоловічий, дріоптеріс чоловічий) – *Dryopteris filix mas* (L.) Schott.

Наукова назва роду *Dryopteris* походить від грецьких слів *drys* – «дуб» і *pterus* – «крило». *Pteris* перекладається ще як «папороть»; так як листок папороті нагадує розпрямлене крило птаха. В даному випадку *Dryopteris* означає «папороть, що росте під дубом».

Багагорічна трав'яниста спорова рослина з родини Аспідієві (Щитникові) – (*Aspidiaceae*, *Dryopteridaceae*) без наземних пагонів, з товстим, косовисхідним корневищем. Придаткові корені числені, шнуроподібні. Щорічно на кореневищі розрастається розширена розетка черешкових, видовженоеліптичних, двічі перисторозсічених листків (вайі). Весною із внутрішньої сторони листків уздовж жилок розвивається 2, 4 пари соросів із спорангіями (орган, в якому утворюються спори) і покривальцем. Спори проростають у двостатевий гаметофіт – серцевидну пластинку з антеридіями, архегонія-

Екологічні аспекти сучасної біології та медичної генетики

ми і ризоїдами зеленого кольору. Після запліднення новий спорофіт розвивається на заростку.

Поширення. У хвойних і дубових лісах, вологих і тінистих місцях, по всій Земній кулі.

Заготівля. Збирають кореневища восени й сушать.

Хімічний склад. У кореневищах містяться похідні флороглюцину: фільмарон (розщепляється на філіцін та філіксову кислоту) і аспідинол, який під впливом лугів дає флороглюцин, філіцін, флаваєспідинова і філіксова кислоти, аспідол, албаспідин. Крім того, в них знаходяться флавоноїди, ефірне масло, жири, крохмаль, гіркі, дубильні та інші речовини.

Застосування. Похідні флороглюцину в токсичних дозах викликають судороги, потім параліч центральної нервової системи та серця, отруйно діють на скелетні м'язи, викликають запалення слизової оболонки шлунково-кишкового тракту, а після всмоктування в кров - загальне отруєння, судороги й смерть. Глисти гинуть від дії похідних флороглюцину в результаті паралічу мускулатури.

З кореневищ виготовляють ефірний густий екстракт, який застосовують проти свинячого і бичачого солітерів та дифілоботріозу. Хворому за 1-2 дні до лікування призначають поживну і легкозасвоюючу, але бідну на жири їжу, ввечері дають випити 1 склянку чаю або кофе з сухарем, а на ніч - дітям настій сени або пурген, іншим особам - сульфат магнію. Вранці ставлять клізму й дають хворому протягом 30 хв. екстракт: віком до 2 років - 1 г, до 3 років - 1,5 г, до 4 років - 2 г, до 5-6 років - 2-2,5 г, до 7-9 років - 3-3,5 г, до 10-17 років - 3,5-4 г, до 17-50 років - 4-7 г дозами в капсулах через кожні 3 хв., з медом, варенням чи цукром двома півпорціями через 15-20 хв. Застосовують також у вигляді емульсії і болосів (екстракт наполовину з порошком плодів шипшини). Через 0,5-1 годину після приймання останньої дози дають сольовий проносний засіб, потім через 1,5-2 години, легкий сніданок і якщо через 3 години не буде дефекації, то ставлять теплу клізму, а коли головка солітера не вийде, то ще роблять 1-3 клізми.

При гіменолепідозі курс лікування складається з 3 циклів з перервами 7 днів. У 1-й день дають їжу, що легко засвоюється, без жирів, на ніч ставлять клізму, а ранком дають проносний засіб і приймають натщесерце протягом 20-30 хв., екстракт в капсулах або в суміші з медом, варенням: діти до 2 років - 0,2 г, 3-4 років - 0,3 г, 5-6 років

- 0,5 г, 7-8 років - 0,6 г, 9-10 років - 0,7 г, 11-12 років - 0,9 г, 13-14 років - 1 г і дорослим 1,5-2 г. Через 1,5 години після приймання останньої дози дають проносний засіб, а ще через 1 годину - сніданок. Після перерви курс лікування повторюють і т.д.

При вживанні екстракту може виникнути роздратування шлунково-кишкового тракту: нудота, блювання, пронос, а у вагітних жінок - аборт. При всмоктуванні в кров може викликати запаморочення, головний біль, рідше - судороги, пригнічення серцево-судинної системи, дихання, печінки. При таких ускладненнях призначають грілки, гаряче питво, вводять кофеїн або кордіамін, корадреналін чи ефедрин. Ізотонічний розчин натрію хлориду, в разі необхідності дають вдихати нашатирний спирт, а потім кисень. Застосовують тільки під наглядом лікаря з урахуванням стану хворого і прийняти до уваги, що інтервал між лікувальною і токсичною дозою, невеликий.

З кореневищ виготовляють філіксан, який призначають при теїдадах по 7-8 г. Випускають в таблетках по 0,5 г.

Препарати папороті протипоказані при хворобах печінки й нирок, вагітності, декомпенсації серця, виразковій хворобі шлунка і 12-палої кишки, гострих захворюваннях шлунково-кишкового тракту, гарячкових станах, різкому виснаженні, анемії, активній формі туберкульозу. Дітям до 2 років не призначають.

У народній медицині застосовують у вигляді пілюль. До 2 г порошку кореневища додають 2 мл ефірної настойки з нього, змішують, поділяють на 30 частин і роблять пілюлі. Хворому перед лікуванням протягом дня дають тільки рідкі, поживні та легкозасвоюючі страви ввечері - 1 склянку кофе або чаю, на ніч - 30 г проносної солі, а перед сном - кілька кусочків оселедця з цибулею. Наступного дня натщесерце дають 50 пілюль, по одній через кожні 2 хв. Через 5 годин після приймання останньої пілюлі дають 30 г проносної солі і при позові до дефекації, хворого садовлять на горщик, наповнений на 1/4 обсягу теплим молоком. Рекомендують також натщесерце з'їсти багато свіжих ягід малини. Застосовують і відвар кореневища 10,0:200,0 згущений до половини. Беруть 1 чайну ложку (4-5 мл), змішують з борошном, поділяють на 10 частин і викачують болоси, які дають хворому після згаданої підготовки.

Для зовнішнього застосування виготовляють настойку - 1 частину кореневища заливають 4 частинами 70% спирту чи міцної горілки, настоюють 14 днів, проціджують і втирають у болісні міс-

ця кілька разів на день при ревматичних, невралгічних і головних болях, ломоті. При болі в зубах роблять полоскання настоєм, розведеною водою. З свіжих листків роблять компреси на болісні місця. Траву інколи застосовують як кровоспинний засіб, відвар кореневищ і настій трави вживають при захворюваннях суглобів, судорогах ніг, ранах, виразках – 50 г сухого або 100 г свіжого кореневища, заливають 3 л води, кип'ячать 2 години і виливають у ванну з водою температурою 28-30 °С.

Рис. Папороть чоловіча *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott.

Пижмо звичайне – *Tanacetum vulgare* L.

Наукова родова назва *Tanacetum* утворена від двох грецьких слів *tanaos*, що означає «довго» і *aseomai* – «існувати» і зв'язано з можливістю довгий час цвісти. Видова наукова назва *vulgare* перекладається з латинського як «звичайний».

Багаторічна трав'яниста рослина з родини складноцвітних (айстрових) *Compositae* (*Asteraceae*) з коротким кореневищем. Стебло 50-100 см заввишки. Листки чергові, двічі перистороздільні, видовженояйцевидні. Зверху темно-зелені, знизу сірувато-зелені з сильним камфороподібним запахом. Із них нижні черешкові, а стеблові сидячі. Квітки дрібні золотаво-жовті. Крайові – маточкові, а серединні двостатеві. Цвіте в червні-липні. Плід – сім'янка з плавчастим окрайком на верхівці.

Поширення. Росте по берегах річок, каналів і озер, луках, степах, лісах, канавах, межах, парових полях, балках по всій території України та СНД.

Заготівля. Збирають молоді суцвіття з квітконосами до 4 см завдовжки в фазі цвітіння й сушать.

Хімічний склад. Сировина містить ефірне масло (1,5–2%), в якому є камфора, борнеол, туйон, туйол, танацетон, а також гіркий лактон танацетин, антрацени, пірени, флуоратен, полініл, флавоноїди (кверцетин, лютеолін, акапетин), алкалоїди, вітамін С, терпени, каротин, дубильні речовини, похідні кумарину, кофейна, хлорогенова, галова і танацетова кислоти, сполуки мангану.

Застосування. Препарати суцвіт'я збільшують секрецію жовчі, посилюють амплітуду скорочень серця і сповільнюють його ритм, підвищують артеріальний тиск, мають бактерицидні і протиглисні властивості. Застосовують при захворюванні шлунково-кишкового тракту (відсутності апетиту і погіршенні травлення, метеоризмі, запорах, кровавих проносах, ентероколітах, спазмах шлунка, антацидних гастритах, сповільненій евакуації кишечника), при захворюваннях печінки, жовчного міхура і жовчних ходів (гепатитах, ангіохолітах, жовтяниці), для посилення жовчо- і сечовиділення, при циститі, нефриті, нирковокам'яній хворобі, подагрі, ревматизмі, водянці, малярії, пропасниці, болісних і нерегулярних менструаціях, головному болі, порушеннях серцевої діяльності, стенокардії, інтоксикації, викликаній туберкульозом легенів, при нервових розладах, зокрема при епілепсії, істерії, іпохондрії, при недокрів'ї, гіпертонічній хворобі, вивихах, ранах. Готують відвар 10,0-25,0:200,0 і приймають по 3-5 чайних ложок за 30 хв до їжи 3 рази на день, або беруть 1 чайну ложку суцвіт'я, заливають 1 склянкою окропу, настоюють 10 хв. і випивають протягом дня, або приймають по 1-3г порошку суцвіт'я 2-3 рази на день. Вживають також 10% настойку квіток на білому вині - по 1 столовій ложці через кожні 2 години. При виразковій хворобі шлунка і 12-палої кишки приймають по 75-100 мл 5% настою квіток 3 рази на день. Для вигнання аскариди, гостриків, волосоголовців беруть 1 столову ложку суцвіт'я, заливають 1 склянкою окропу, настоюють 20 хв., випивають натщесерце, а потім приймають проносний сольовий засіб, або вживають по 1 чайній ложці плодів чи квіток 2-3 рази на день. Для вигнання гостриків беруть 2 зубці часнику, відварюють в 2 склянках молока, змішують з 1 столовою ложкою порошку або пасти плодів, кип'ячать в закритій посудині на м'якому вогні 10 хв. і рідину теплою вводять у вигляді клізми, намагаючись затримати якомога довше. Клізми повторюють до повного видалення гостриків, або беруть 1 ч.л. плодів, заливають 100-150 мл води, настоюють при 60°3 години і вводять

перед сном в пряму кишку на 10-15 хв. Такі клізми роблять щоденно 3-5 діб. Ефірна олія, яка міститься в рослині, викликає конвульсії у гельмінтів, що є причиною їх загибелі.

Настоем суцвіть роблять спринцювання при білях, примочки і компреси на гнійні рани, виразки, опухи, нариви, удари, при корості, миють голову при себорей; роблять припарки при наривах і опухах; 5-50% мазі застосовують при укусах бджіл і захворюваннях шкіри. З настоем суцвіть приймають ванни при болях в суглобах і ступнях. При подагрі, ревматизмі, судорогах, вивихах, забитті, роблять компреси і втирання з листків і суцвіть. Листки застосовують при головній болі, жовтяниці, подагрі, ревматизмі, епілепсії, а зовні при вивихах і ранах.

У гомеопатії застосовують есенцію з свіжих квіток при судомах мотки і епілепсії.

Із суцвіть пижми виготовлено препарат танацин, який містить флаваноїди (апигенін, лютеолін, хризоеріол, діосметин, ізорамнетин, кверцетин, аксиларин), Рекомендовано застосовувати як жовчогінний засіб.

Пижмо протипоказано при вагітності. Великі дози можуть викликати блювання і пронос.

Суцвіття використовують як інсектицидний засіб для боротьби з блохами, мухами та іншими комахами.

Листки вживають в їжу для ароматизації салатів, пудингів кексів, м'ясних і рибних страв. Порошком квіток присипають свіже м'ясо, щоб запобігти відкладання яєць мух та інших комах.

Рис.224. Пижмо звичайне *Tanacetum vulgare* L.

Полин гіркий - *Artemisia absinthium* L.

Наукова назва роду *Artemis* дано в честь Артеміди (*Artemis*), яка відкрила лікувальні властивості полини. Видова наукова назва *absinthium* походить від грецьких а - «не, без» і *psinthos* - «на-солода, задоволення», тобто рослина «не доставляє насолоди» у зв'язку з гірким смаком.

Багаторічна трав'яниста сріблясто-сіра опушена простими Т-подібними і залозистими волосками з родини складноцвіті або айстрові (*Compositae* або *Asteracea*) з товстим кореневищем і прямостоячим, ребристим, вгорі гіллястим стеблом висотою до 1 м. Одні стебла закінчуються суцвіттям, інші короткі з сидячими, черговими, 2,3-перисторозділеними листками. Прикорневі листки довгочерешкові, яйцеподібні, двояко або трояко перисторозсічені з кінцевими ланцетними частками. У стеблових листків по мірі росту стебла черешки вкорочуються, а листкові пластинки зменшуються. Тому верхівкові листки сидячі і ланцетні. Корзинки маленькі (2,5-3,5 мм у діаметрі) з квітколожем вкритим вузькими плівчастими приквітками, лише з трубчастими двостатевими квітками, зібраними у волотеподібні суцвіття. Квітки жовтого кольору. Цвіте в червні-серпні. Плід - клиноподібний або видовженооберненояйцеподібна сім'янинка без чубчика.

Поширення. Росте по полях, пустирях, пасовищах, смітниках, на узбіччях доріг, біля житла й тинів, по схилах, у лісопосадках, на молодих перелогах, вирубах, галявинах в степовій, лісостеповій і лісній зонах Європи, зустрічається в Західному Сибіру, Киргизстані, Тянь-Шані.

Заготівля. Збирають листки до цвітіння, траву на початку цвітіння і сушать.

Хімічний склад. Сировина містить глікозиди абсинтин і анабсинтин, флавоноїди (рутин, артеметин), ефірну олію (до 0,8%), до складу якої входить хамазулен, кадінен, пінен, феландрен, туйол, туйон, каріофілен, енпінен, бізаболон, хамазуленоген, ефіри туйолового спирту і оцтової, пальметинової та ізовалеріанової кислот, а також гвайяноліди артабсин і арборесцин, прохамазуленоген, вітаміни С і В₁, каротин, ізовалеріанова, оцтова, кофейна, хлорогенова, янтарна і яблучна кислоти, крохмаль, білкові, смолисті, дубильні та мінеральні речовини, лактони артабін і арабсин.

Застосування. Складові частини й в першу чергу абсинтин, подразнюючи закінчення смакових нервів у ротовій порожнині,

рефлекторно посилюють секреторну функцію шлунково-кишкового тракту, підвищують виділення жовчі та панкреатичного соку. Абсинтин у великих дозах збуджує центральну нервову систему. Ефірні олія по збуджуючій дії на центральну нервову систему нагадує камфору. Хамазулен має протизапальну дію і активізує ретикулоендотеліальну систему й фагацитоз.

Препарати полину застосовують для збудження апетиту й поліпшення травлення, особливо при антацидних гастритах, після виснажливих хвороб, при шлункових коліках, спазмах, метеоризмі, захворюваннях печінки й жовчного міхура, анемії. Готують настій в співвідношенні 10,0:200,0 і приймають по 1 столовій ложці до їди 3 рази на день, або 1-2 чайні ложки сировини, заливають 2 частинами окропу, настоюють 20 хв. і п'ють по 0,25 склянки за 30 хв. до їди 3 рази на день. З висушеної трави готують густий екстракт, а на 70% спирті 20% настою, яку приймають по 15-20 крапель за 30 хв. до їди 3 рази на день. Входить до складу шлункових крапель.

Хамазулен застосовують при екземах, бронхіальній астмі, ревматизмі, опіках рентгенівськими променями.

У народній медицині крім того застосовують при переміжній пропасниці, туберкульозі легенів, скрофульозі, суглобовому ревматизмі, мізерних і нерегулярних менструаціях, водяниці, захворюваннях селезінки, сечового міхура, нирок, при нирковокам'яній хворобі, ожирінні, подагрі, цинзі, неврастенії, епілепсії, паралічі, безсонні, судорожному блюванні, судомах, нічних полюціях, хронічних проносах, ядусі, головному болі, печії в шлунку, млявій перистальтиці кишечника, виразковій хворобі шлунка і 12-палої кишки, колітах, геморої, поганому запаху з роту, при грипі, запаленнях верхніх дихальних шляхів, гіпертонічній хворобі, як загально зміцнювальний засіб. Беруть 1 чайну ложку трави, заливають 2 склянками окропу, настоюють 20 хв. і п'ють (краще з медом) по 0,25 склянки за 30 хв. до їжі 3 рази на день, або 1 чайну ложку заварюють в 1 склянці води, настоюють 10 хв. і випивають протягом дня ковтками. Як заспокійливий засіб при безсонні приймають по 0,25 склянки 3-4 рази на день відвар 1 столову ложку суміші листків і коренів полину на 1 склянку води. Порошок трави приймають по 2-3 г 3 рази на день, а олію насіння (одержують настоюванням 1 частини насіння на 4 частини оливкової олії протягом 8 годин) приймають по 1-2 краплі (на цукрі) 3 рази на день. При запаленні вранці та ввечері. Щоб вигнати круглих глистів,

готують чай з листків і приймають по 3 столові ложки вранці, на тещерце, і ввечері перед сном 10 днів і одночасно, після кожного прийому, з'їдають 0,5 склянки свіжо натертої моркви. Для знищення гостриків в задньому проході після випорожнення роблять декілька днів підряд клізми з суміші 0,5 склянки настою полину і настою однієї головки часнику на 1 склянку води.

Відвар трави як знезаражуючий, протизапальний і беззаспокійливий засіб застосовують у вигляді компресів при пухлинах, на синці після удару, при укусах комарів та інших комах, для промивання ран і виразок на шкірі, при екземах і опіках рентгенівським промінням. При пораненнях вживають свіжий сік рослини, який призупиняє кровотечу, обеззаражує рани й прискорює їх загоєння. При вивихах та сильних синцях, розтягненні сухожилків застосовують потовчене свіже листя.

Основні діючі речовини сапоніни та ефірні олії – ефективний протигельмінтний засіб, в основному проти аскарид. Викликає збудження та ритмічні конвульсії паразитів, що чергується з періодами тимчасового паралічу та відщеплення їх від місця прикріплення їх до стінки кишки.

Препарати полину не застосовують тривалий час, бо можуть викликати отруєння (судоми, конвульсії, галюцинації). Не призначають вагітним жінкам.

У гомеопатії використовують есенцію з молодих листків.

Молоді листки, зібрані до цвітіння разом з бутонами і висушені, додають до м'яса, або готують маринад, в якому витримують м'ясо перед тушкуванням або смаженням. Полиневу олію використовують в харчовій промисловості.

Рис. Полин гіркий *Artemisia absinthium* L.

1. Большая энциклопедия народных методов самолечения / Сост. Е.Н. Белозерова. – Донецк: Агентство мультимедиа, 2007. – 512 с.
2. Большая энциклопедия. Лекарственные растения в народной медицине / Под ред. Г.А. Непокойчицко. – М.: Астрель, 2007. – 960 с.
3. Брежнев Д.Д. Овощи – родник здоровья / Д.Д. Брежнев. – Л.: Лениздат, 1982. – 143 с.
4. Василенко Н.Г. Знаете ли вы эти овощи? / Н.Г. Василенко. – М.: Колос, 1975. – 144 с.
5. Дудченко Л.Г. Пищевые растения – целители / Л.Г. Дудченко, В.В. Кривенко. – Киев: Наукова думка, 1988. – С. 99-101.
6. Єлін Ю.Я. Рослини луків і боліт / Ю.Я. Єлін, М.М. Грисюк – Київ : Рад. школа, 1991. – 222 с.
7. Кесев П.А. Полный справочник лекарственных растений / П.А. Кесев. – М.: Эксмо-пресс, 2000. – 991 с.
8. Колчин Н.Ю. Фитотерапия / Ю.Н. Колчин, В.А. Малюга, Б.П. Романюк, Н.К. Казимирко, Ю.М. Казаков. – Луганск: Элтон-2, 1996. – 228 с.
9. Кунах В.А. Біотехнологія лікарських рослин. Генетичний та фізіологічно-біохімічні основи / В.А. Кунах. – Київ: Логос, 2005. – 730 с.
10. Лазебный А. Целебные растения – Божий дар / А. Лазебный. – Донецк: БАО, 2006. – 544 с.
11. Лекарственные растения. Иллюстрированный энциклопедический словарь. – М.: ЭКСМО, 2007. – 768 с.
12. Романюк Б.П. Лікарські рослини та їх сировина, які містять біологічно активні речовини / Б.П. Романюк, В.М. Фролов, Я.А. Соцька // Пробл. еколог. та медич. генетики і клініч. імунології: зб. наук. праць. – Київ; Луганськ, 2010. – Вип. 5 (101). – С.46-64.
13. Романюк Б.П. Лікарські рослини в народній та науковій медицині (енциклопедичний довідник) / Б.П. Романюк, В.М. Фролов. – Луганськ: ЛДМУ, 2012. – 212 с.
14. Романюк Б.П. Лікарські рослини в народній та науковій медицині (енциклопедичний довідник) / Б.П. Романюк, В.М. Фролов. – [2-е вид. із доп.]. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2012. – 356 с.
15. Энциклопедия практической фитотерапии / В.К. Лавренич, Г.В. Лавренич, В.Д. Опшишко, Ю.В. Лавренич. – Донецк: Сталкер, 2001. – 592 с.

Резюме

Романюк Б.П., Фролов В.М., Соцька Я.А. Рослини в профілактиці та лікуванні нематодозів та цестодозів.

Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології

Представлено характеристику найбільш застосованих лікарських рослин при нематодозах і цестодозах. Наведено способи використання цих рослин в лікуванні.

Ключові слова: нематодози, цестодози, морква посівна, пижмо звичайне, гарбуз звичайний, папороть чоловіча.

Резюме

Романюк Б.П., Фролов В.М., Соцька Я.А. Растения в профилактике и лечении нематодозов и цестодозов.

Представлено характеристику наиболее применяемых лекарственных растений при нематодозах и цестодозах. Приведены способы использования этих растений в лечении.

Ключевые слова: нематодозы, цестодозы, морковь посевная, пижма обыкновенная, тыква обыкновенная, папоротник мужской.

Summary

Romaniuk B.P., Frolov V.M., Sotskaya J.A. Plants are in a prophylaxis and treatment of nematodosis and cestodosis.

Description of the most applied medical plants is presented at nematodosis and cestodosis. Methods over of the use of these plants are brought in treatment.

Key words: nematodosis, cestodosis, carrot sowing, tansy usual, pumpkin usual, fern masculine.

Рецензент: д.біол.н., проф. І.О. Іванюра